

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА
У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA

LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY
IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY
APPROACHES

A collection of papers

Edited by:

Stana Ristić, PhD, scientific advisor

Ivana Lazić Konjik, PhD, senior research associate

Nenad Ivanović, PhD, research associate

Belgrade

2016

ISBN 978-86-82873-56-3

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА У СВЕТЛУ САВРЕМЕНИХ ПРИСТУПА

Зборник научних радова

Уредништво:

др Стана Ристић, научни саветник
др Ивана Лазић Коњик, виши научни сарадник
др Ненад Ивановић, научни сарадник

Београд
2016

Издавач:
Институт за српски језик САНУ

Рецензенти:
проф. др Андреја Желе
проф. др Вера Васић
проф. др Даринка Гортан Премк
др Људмила Ришкова

Коректура: аутори и Уредништво

Припрема за штампу:
Давор Палчић

Штампа:
Чигоја штампа

Тираж: 300

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:

Ниједан део ове публикација не може се прештамповати, репродуковати или употребити у било
ком облику без писменог одобрења аутора као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in
writing from the author, as the holder of the copyright.

Јелена Т. АЈЦАНОВИЋ
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
jelena.ajdzanovic@gmail.com

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ОБЕЛЕЖЈА ПРЕДИКАТИВА У ПРИЛОШКИМ ПРЕДИКАТСКИМ ИЗРАЗИМА*

Прилошки предикатски изрази јесу обавезно двочлане структуре, сачињене од функционалног глагола и прилошког предикатива као семантичким тежиштем предикације. У раду се анализирају лексичко-семантичка обележја лексема које творе неглаголску компоненту посматраних веза, што се своди на следеће: (а) утврђивање и опис семантичких компоненти неопходних за реализацију функције предикатива; (б) формирање индекса лексичких поља и микропоља прилошких и именичких лексема у датој позицији; (в) сагледавање, уз примену компоненцијалне методе, семантичке спојивости ових лексема са функционалним глаголима.

Кључне речи: предикатив, прилошки предикатски изрази, лексикологија.

Увод

Према денотацији, заснованој на диференцијацији три основне семантичке категорије које означавамо предикатским конституентом – (а) радња/активност/процес, (б) особина/својство, идентитет и (в) стање, прилошки предикат сврстава се у сложени предикат којим се означава стање у најширем смислу.¹ Полазећи од оваквих теоријских поставки,

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка исцртавања* (бр. 178004), који се реализује на Филозофском факултету у Новом Саду, уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ П. А. Лекант уводи семантички критеријум за класификацију сложеног (тј., према његовој терминологији, не-простог предиката), уз следеће образложење: „Вы-

прилошки предикатски изрази (ППИ) у основи имају врло широку дeтерминативну улогу у односу на ситуације, појаве или активности о којима се реферише или предмете који се њима просторно-временски одређују. Стога се на денотативно-семантичком плану издвајају четири основна поља ППИ, хијерархијски устројена, којима се упућује на: (а) **денотацију спољних околности** (*облачно је, сјајна је, клизаво је, мирно је, суша је*), (б) **психофизиолошка стања** (*ћирјајно ми је, жао ми је*), (в) **квалификацију појава и ситуација** (*очигледно је да нешто не ваља, важно је да се то уговори; пошћено је да ми кажеш*) и (г) **денотацију спацијалних и темпоралних оквира ситуације** (*Мира је ту; Исшиј је суира*). Будући да при дефинисању прилошког типа предиката (као и осталих типова) треба поћи од денотативног плана, а с обзиром на то да лексема у саставу неглаголске компоненте претежније носе њихово лексичко значење, ово истраживање усмерено је на анализу лексичко-семантичких обележја предикатива, с циљем да се утврде значењске компоненте у њиховој семантичкој структури неопходне за реализацију дате синтаксичке позиције. Даље се у раду нуди индекс лексичких поља и микропоља прилошких и именичких лексема у позицији предикатива, уз анализу учесталости првих, односно других јединица у издвојеним класама, те њихове евентуалне стилске обележености (уп. нпр. *лејо је / добро је чиниши нешто : милина је чиниши нешто*). Приликом анализе семантичке структуре датих прилошких и именичких лексема утврђују се и њихове заједничке и диференцијалне компоненте. Применом компоненцијалне методе, сагледава се и утврђује и семантичка спојивост функционалних глагола са одређеним прилошким, тј. именичким лексемама у позицији предикатива, с циљем да се анализира њихова фреквентност, те утврде могући разлози уочене преваге – морфолошки, семантички, па и прагматични.

ражение активного и пассивного признаков, опирающееся на определенные грамматические категории и формы, является основой противопоставления двух подтипов непростого сказуемого – составного глагольного сказуемого и составного именного сказуемого. Активный признак оформляется как глагольное значение действия, процесса. Пассивный признак – это качество, свойство, состояние, явление [...]” (Лекант 1976: 54). Савицка, такође полазећи од денотативног плана, уочава специфичност категорије стања, дефинишући је на следећи начин: „интуитивно појам стања ближи је појму обележја, а ипак се као стање третира таква семантичка садржина која се површински изражава исто као и радња” (Савицка 1981: 289). Издвојени класификациони критеријум, заснован на значењској категорији исказивој предикатом, према нашем мишљењу, начелно би могао представљати, уз формални свакако, добру полазишну тачку за нову систематизацију и типологизацију предиката и у српском језику.

2. Анализа

2.1. Лексичко-семантичка обележја предикатива. Премда ППИ нису посебно и детаљније проучавани у нашој лингвистичкој литератури, у неким истраживањима отворила су се питања у вези са њиховим дефинисањем: које денотате и значењска поља покрива прилошки предикат, како је структуриран овај тип предиката, од којих елемената се састоји.² Као што је истакнуто, овим је предикатом денотирано стање у најширем смислу, што одређује његов лексичко-морфолошки састав и структуру. Њих чине глаголске лексеме непотпуне семантичке оформљености удружене с прилозима или с именицама које својим семантичко-синтаксичим понашањем, у специфичном комуникативном окружењу, могу егземплификовати прилоге, па постоји могућност њихове прилошке семантизације.

2.1.1. Прилози, као врста речи типична за означавање „*okolnosti ili tzv. situacijskih kulisa koje mogu biti vrlo raznolike (raznovrsni aspekti prostornih odnosa, vremenskih, načinskih, socijativnih, instrumentalnih, uzročnih i drugih odnosa*“ (Pranjković 1993: 31), очекивано су далеко заступљенији у позицији предикатива. Прилошке речи које партиципирају у структурирању датог типа предиката, припадају, уопште узев, семантичкој класи начинских прилога, те спацијалних и темпоралних прилога. При томе, ова синтаксичка функција није доступна свим начинским прилозима већ само појединим лексичко-

² Прилошки предикатски изрази у литератури имају различит третман. Неслагања се, као прво, тичу дефинисања овог типа предиката, те одређивања његовог места у систему осталих предикатских јединица – ППИ увек се одређују као подтип сложеног предиката док се разлика односи на следеће: или се не одвајају од именског типа предиката и посматрају се као његов део (Katičić 1986; *Hrvatska gramatika* 2003; Klajn 2005; Миновић 1986; Silić–Pranjković 2005) или се издвајају два подтипа сложеног копулативног предиката: именски и прилошки, који се диференцирају с обзиром на одређена садржинско-формална својства (Стевановић 1974; Пипер и др. 2005). Извесна неслагања уочавају се и у опису начина структурирања овога типа предиката, те се у том смислу постављају следећа питања: хоће ли се глаголска компонента искључиво лексикализовати копулативним глаголима *јесам* односно *бићу* (уп. нпр. Silić–Pranjković 2005) или ће, како је то и у новијим истраживањима, списак ових лексема обухватати и примарно пунозначне глаголе, а десемантизоване у датим исказима: *свеже је : њосијаје свежје : задржаће се облачно и свежје* и сл. (Станојчић–Поповић 2008; Пипер и др. 2005; Золотова 1982; Падучева 2004); да ли ће позиција предикатива искључиво бити резервисана за прилошке лексеме или ће бити доступна и именицама са прилошком вредношћу, и, с тим у вези, да ли структуре са именицама, без обзира на значење које носе, припадају именском (Стевановић 1974: 43; Ковачевић 2007: 124) или део њих припада прилошком предикативу (Станојчић–Поповић 2008; Пипер и др. 2005), што даље одређује и тип предиката који чине?

семантичким групама (*Напољу је хладно* али **Напољу је брзо, јако* и сл.). Уочавају се рестрикције у погледу удруживања глаголских јединица са прилозима са значењем темпа (као нпр. *брзо, сјоро* и сл.), интензитета (као нпр. *јако, снажно* и сл.), те именована особине објекта предикатске радње (као нпр. *ћенасћо, меко, крајко, равно* и сл.), издвојеним у оквиру начинских прилога (Ivić 1995: 255), а који се тичу квалификације начина реализације какве радње.

2.1.2. Као именски конституент јавља се ограничен број лексема, маркираних карактеристичним својствима, које се морају посматрати у корелацији са лексемама које чине неглаголску компоненту других типова предиката. С једне стране, именице у склопу прилошког и именског предиката, за разлику од оних употребљених у саставу декомпонованог предиката, не садрже семе својствене глаголским речима – процесуалности, догађања, радње, те не постоји могућност њихове ревербализације.³ Именице као конституенти именског и прилошког предиката употребљене су детерминативно, а разлика између њих је у следећем – у првом случају именице су употребљене придевски, њима се субјекат квалификује или идентификује (нпр. *Ана је лејошница; Ана је сјуденкиња*) док су у другом случају употребљене прилошки, субјекат или изостаје или не конгруира са предикатом а описују се прилике, ситуације, стања (нпр. *Данас је врућина* (РЈ); *Зло ми је од свега* (ЕК), *Миљина је гледати вас* (ПОЛ, 2006)). Као предикативи ППИ јављају се, дакле, именице које у свом семантичком садржају носе податак о стању, приликама, ситуацији, квалитету, месту, времену – значењске компоненте својствене прилозима као врсти речи.

2.2. Лексичка поља и микропоља лексема у позицији предикатива. Јединице унутар семантичке скупине лексема којима се најопштије номинује стање какве околности, каквог ентитета одликују се, међутим, специфичним значењским компонентама на основу којих се међусобно диференцирају, формирајући при том мрежу лексичких поља и микропоља.

2.2.1. *Лексичко-семантичко поље: временске прилике.* Предикативи у саставу ППИ за денотацију природних појава лексикализовани су прилозима и мањим бројем именица са општом семом стања појава

³ Аутори који се баве анализом декомпонованог (односно перифрастичног предиката) истичу да именице у свом саставу обавезно садрже наведене семе, што омогућује да се наспрам њих по правилу може успоставити одговарајући прости предикат пунозначног глагола (Radovanović 1990; Ivić 1995); термин и метод ревербализација, према З. Скоумаловој, уводи Керкез (Керкез 1998: 95).

у природи према климатским и другим атмосферским приликама (Ристић 1990: 91): *облачно, сунчано, ведро, кишовијџо, магловијџо, вејировијџо, суво, сјарно, влажно, магла, вејар, киша, сунце, зајара, сјарина*. О учесталости прилошких, односно именичких лексема сведоче подаци из анализираног корпуса, према којима су ове прве, без обзира на забележене рестрикције у њиховој употреби, заступљеније. У електронском корпусу српског језика бележи се мањи број именица према којима не постоје одговарајући прилози у систему: *Најлољу је њакав њљусак* (PJ); *Најлољу је мењава* (PJ); *Јуче је била нека кишица* (PJ) и сл. Пажљивијом анализом значења ових именица, наведених у постојећим дескриптивним речницима српског језика, осветљава се део њиховог семантичког садржаја који је дистинктиван у односу на прилошке лексеме. Као прво, једном скупином именица упућује се на временске непогоде у чијем су семантичком садржају инкорпориране заправо најмање две временске прилике, а понекад и више њих (*олуја, невреме, нејогода*).⁴ Другу групу чине именице *њљусак, кишица, вејирина, снег, магла*, у чијем се деривационом гнезду, за разлику од оних првих, налазе и прилошке лексеме *кишовијџо, вејировијџо, магловијџо*. Ове лексеме, било у деривационој, као *кишица, вејирин, сумаглица*⁵ и сл. или само у значењској вези с основним, као *њљусак, лед, град* и сл., носе одређене семантичке модификације и означавају временске прилике маркиране у погледу интензитета или њихове конзистенције.⁶ Наведено упућује на закључак да се разлика између прилога и именица очитује у богатству семантичког садржаја.⁷

⁴ У РМС наводе се следећа значења ових лексема: *невреме* 'рђаве временске прилике, рђаво време (у метеоролошком смислу), непогода'; *вејавица* 'јак ветар са снегом'; *мењава* 'ветар са снегом, вејавица, олуја'; *кијамей* 'невреме, непогода, велика олуја, снежна мењава'.

⁵ Чињеници да форманти преносе одређену значењску информацију у литератури је посвећено пуно пажње. При томе се указује како на типско значење форманата на основу којих се деривати деле у тематске групе (Гортан-Премк 2004), тако и на могућност да они имају изражену експресивну или какву другу семантичку вредност (Ђорић 1982; Ђорић 1992; Ђорић 1995; Николић 2000; Бугарски 2003: 17–69; Драгићевић 2007: 194).

⁶ Дефиниције ових лексема у РМС потврђују овакво интерпретирање њиховог значења: *њљусак* 'нагла и јака киша'; *град* 'смрзнуте капи кише које падају као зрна леда'; *лед* 'град'. О овим, и другим лексемама са значењем *њадавина*, из угла лексикологије и фразеологије, пишу Gerhard Ressel и Svetlana Ressel (2006: 243–253), износећи занимљива опажања.

⁷ Тако се, на пример, у РМС именица *олуја* дефинише као 'врло снажан ветар са повременим ковитлацима, обично праћен грмљавином и падавинама', дакле, подразумева удружене појаве (ветар, кишу, грмљавину), које само засебно могу бити исказане прилозима *вејировијџо* и *кишовијџо*. Исто тако, значење деминуције/аугментативности,

У оквиру датог лексичког поља издваја се микропоље којем припадају лексема типа: *бла̄ӣња̄во*, *клизаво*, *мокро*, *завејано*, *залеђено*, *бла̄ӣо*, *лед*, *џоледица*, *бљузгавица*, *ла̄ӣавица* и сл. Општа одлика наведених лексема јесте да се њима означавају стања као последица, као продукт временских и атмосферских појава.

2.2.2. *Лексичко-семантичко џоље: џем̄ера̄ӣурне вреднос̄ӣи*. Доминантна сема у семантичком садржају прилога и именица из овог поља јесте сема интензитета, која при том упућује на температуру. Њима се означава својство које је мерљиво, проверљиво и градабилно. Прилози из ове лексичко-семантичке класе могу се представити степенованим ланцем организованим с обзиром на то да ли је својство изражено у негативном, неутралном или позитивном степену: *ледено*, *с̄ӣудено*, *џре-хладно*, *хладно*, *хладњикаво*, *џрохладно*, *свеже* – *џрӣја̄ӣно*⁸ – *џо̄ило*, *џре̄џо̄ило*, *вруће*, *џревруће*, *врело*.⁹ Именице имају далеко нижу фреквентност и у степенованом ланцу с њима обележене су само крајње тачке испољавања датог својства, док средишња, неутрална и немаркирана вредност, као и читав спектар вредности остају нелексикализоване: *зима*, *хладноћа* : *врућина*, *врелина*: *на̄џо̄љу је с̄ӣра̄ӣно зима* (ЕК); *обично се мисли да је у Сибиру вечӣӣа хладноћа* (ЕК); *на̄џо̄љу је била џаклена врућина* (ЕК); *на̄џо̄љу је врелина* (ПЈ).

те садржинских својстава лексикализовано је искључиво именицама (*кишица/џљусак* : \emptyset ; *веш̄рӣћ/веш̄рина/џовеш̄арац* : \emptyset ; *лед* : \emptyset ; *град* : \emptyset ; *роса* : \emptyset ; *сумаглица* : \emptyset и сл.) док је неутрално значење, како је већ истакнуто, формализовано и именицама и прилозима (*киша* : *кишовӣџо*; *веш̄ар* : *веш̄ровӣџо*; *магла* : *магловӣџо* и сл.).

⁸ Међу наведеним лексемама, чије се примарно значење односи на температурне прилике, издваја се *џрӣја̄ӣно* – прилог широке семантике који тек у прилошком предикату реализује значење средишње и тиме неутралне температурне вредности: *У Паризу је џрӣја̄ӣно*. *Сунце се џек на минӯџи-два џо̄јави иза облака* (ЕК); *У Грузији је џрӣја̄ӣно*, *џем̄ера̄ӣура џреко дана око 25 с̄џе̄џени* (ЕК).

⁹ Представљајући скалу са прилозима са значењем температурних вредности, прилика, поређаним по степену својства, С. Ристић наводи и прилог *млако* (Ристић 1990: 93). Р. Драгићевић, у свом раду о придевима са значењем људских особина, када говори о појму имплицитне компарације, даје ланац придева са горенаведеном семантичком компонентом укључујући у њега и придев *млак* (Драгићевић 2001: 183). Занимљиво је да поменути прилог, премда је, као што је у литератури и истакнуто, свакако интегрални део ланца лексема с описаним значењем, у нашој грађи није забележен. Он се, судећи по примерима, не употребљава за означавање временских прилика, те га стога и нема у овом типу ППИ. Можда се то може објаснити тиме што се лексемом *млако* детерминишу стања каквог конкретног ентитета, који је хлађењем достигао денотирано својство (млеко, хлеб, кафа и сл.), а никако атмосферских појава, ваздушног стања. Супротно овоме, прилог *свеже*, који се не наводи у литератури као део ланца лексема с **темпоралном** семантичком компонентом, бележимо у грађи.

2.2.3. *Лексичко-семантичко поље: светлосни и звучни ефекти*. У микропоље 'светлосни ефекти' улазе лексеме које су у вези са концептом визуелне перцепције (прилог *видно* је и у директној, деривационој вези с прототипичним глаголом овог семантичког поља – *видеићи*), с тим што, како истиче Вјежбицка (Wierzbicka 1996: 301), њихова прототипична употреба није у непосредној вези с објектом перцепције већ је превасходно везана за амбијент који нас окружује. Јединице лексичког инвентара ове значењске класе диференцирају се с обзиром на присуство, тј. одсуство семе 'светлост' и чине две адверзативно постављене скале. Парадигму са значењем присуства светлости чине лексеме: *свећло, видно, дан: најољу је још увек свећло* (РЈ); *Већ је било видно* (ЕК), *још увек је дан* (ЕК). Другу, бројнију, парадигму чине лексеме које се одликују одсуством диференцијалне семе 'светлост': *мрачно, њамно, мркло, њмурно, сиво, суморно, сумрак, ноћ, мрак: Бивало је све њамније, све мрачније, све мрклије* (ЕК), *Било је њмурно и хладно* (ЕК); *Најољу је било сиво и суморно* (ЕК).

Друго лексичко-семантичко микропоље чини далеко мањи број прилога и именица са значењем звучних сензација, распоређених у два контрастно постављена реда: *бучно, гласно, бука : њихо, мирно, њишина, мир: У сџану нам је досџа бучно* (ЕК); *У соби је била њишина* (ЕК) и сл.

2.2.4. *Лексичко-семантичко поље: елементарне нејогоде*. Ово поље чине именице типа *земљојрес, њорнадо, њолава, суша, њожар, вајрена сџихија* и сл., које наспрам себе по правилу немају одговарајуће прилоге. Оваква доминантност именица може се објаснити природом стања о којима реферишу: њихови денотати углавном представљају тренутна стања везана за одређени моменат, при чему су присутни и елементи догађајности, а не она стања која карактеришу дуже периоде.¹⁰ Изузетак представља пар *суша : сушно*, јер се овде реферише о појави која може фунгирати и као карактеристика каквог географског подручја: *У Африци је сушно* и сл.

2.2.5. *Лексичко-семантичко поље: њсихофизиолошка сџања*. Ову класу чине прилози и именице са значењем осећања, расположења и стања као својства непосредних партиципаната, у означеној ситуацији (Ристић 1990: 84), при чему се унутар ње могу издвојити два микропоља. Прво чине репрезентативне лексеме за физиолошко стање, већином

¹⁰ Ово је свакако у вези с фреквентнијом употребом именичких лексема у референцијалној ситуацији (уп. нпр. *најољу је киша/вејар* и *Кишовићо/вејровићо је ових дана*).

прилози и, врло ретко, именице. Ове лексеме могуће је разграничити према извору настанка стања које обележавају. С обзиром на овај параметар, издвајају се лексеме које означавају: (а) примарна физиолошка стања, на која не утиче директно ништа споља (*болесно, гладно, жедно, ситно* и сл.) и (б) секундарна физиолошка стања узрокована неким надражајем, тј. она настала као резултат каквог спољашњег стимуланса (*уморно, исцрпљено, смеждено, килаво, изнурено*).

Друго микропоље конституишу лексеме којима се именују различите емоције. Уочава се, при томе, диференцијална значењска компонента која одваја лексеме које могу творити ППИ од оних које то не могу. Лексеме које денотирају емотивна стања структурирају ППИ док оне које означавају емотивне односе немају такву могућност (уп. нпр. *Осећам се тужно/ућлашено/ жалосно/срећно* и сл. али не **осећам се бесно/љубоморно* и сл.).

2.2.6. *Лексичко-семантичко поље: спацијална и темпорална локализација*. Унутар овог поља налазе се прилози и именице с компонентом локализације. Прилоге одликује сиромашан семантички садржај сводив на сему локализације деиктичког типа. Они покривају уже поље значења, што их чини мање заступљеним у односу на именице као конкурентну форму. Њима се место, односно време у које се смешта објекат локализације одређује с обзиром на позицију говорног лица (*овде, ту, тамо, сада* и сл.), на ауторско „ја” (Topolińska 1988: 20), и означава најопштије позиционирање у простору и времену (*горе, доле, давно* и сл.). Именицама се пак ова локализација прецизира, конкретизује се позиционирање објекта локализације. Ту се појављују махом именице примарно везане за семантичка микропоља спацијалности и темпоралности (нпр. топоними, називи дана, месеци и сл.). Ређе су именице посредно везане за дате категорије: именице глаголског порекла или оне које денотирају различите манифестације и догађаје (нпр. *предавање, сасијанак, изложба* и сл.).

Инвентар лексема у оквиру микропоља *спацијална локализација* обухвата мали број спацијалних прилога (*тамо, овде, горе, доле, близу* и сл.), и богатији и разноврснији инвентар именица, које, својим конкретно-просторним значењем, непосредно упућују на какав физички простор (нпр. *Они су у банци* (ЕИ); *књига је на столу* (ЕИ) и сл.) или пак такво значење могу да развијају посредно, метонимијским померањем (нпр. *Они су код пријатеља* (ЕК)).

У микропољу *темпорална локализација* налази се мањи број темпоралних прилога (*сада, данас, јуче, сушра, увече* и сл.), те богатији репертоар именица. С обзиром на изразито хетерогену инхерентну се-

мантику, ове се именице могу поделити на: (а) ознаке идентификованих јединица временске мере (имена дана у недељи, месеца у години), (б) ознаке појмова периода (годишња доба), (в) ознаке празника (уп. Ивић 1955–1956; 167–170).

2.2.7. *Лексичко-семантичко поље: квалификација појава и ситуација*. Будући да се ситуације, догађаји, различите чињенице стварности могу процењивати с разних аспеката, веома је богат и разноврстан инвентар лексема у овом пољу. Лексеме унутар овог поља, уопштено, јесу квалификативи, а, будући да се њима каквом пропозитивном садржају приписује одређени вредносни суд, оне спадају у категорију евалуативних квалификатива (Павловић 2009: 66), успостављајући тако функционално-семантичку везу са тзв. одредбама „додатног коментара” (Ivić 1995: 282–298). Могуће је издвојити два микропоља – прво чине лексеме са значењем општих евалуатора, а друго лексеме у чијем је семантичком садржају инкорпорирана информација о параметру на основу којег се процењује каква појава.

Прво микропоље чине лексеме којима се ситуације, догађаји, појаве вреднују према општим параметрима у оквиру поларизованих концепата *добро* : *лоше* (Wierzbicka 1996: 51–54). Најзаступљеније лексеме су прилози *добро* и *лоше*, као семантички примитиви те основни експоненти концепта евалуације, чије је значење засновано на доминантним компонентама позитивно – негативно. Осим њих, овде су и прилози са интегралном семом естетске оцене (Ристић 1990: 111): *ружно*, *лепо*, те мања група деадјективних именица са истим значењем, али стилски маркиране: *милина*, *дивотиња*, *грозоиња*. Уз то, заступљене су и прилошке лексеме са значењем најопштије оцене, али уз лексикализовану компоненту интензитета: *одлично*, *сјајно*, *дивно*, *иредивно*, *ирелепо*, *грозно*, *одвратино* и сл.).

У другом се микропољу могу издвојити три класе речи, издвојене према типу параметра на основу којег се пропозитивни садржаји процењују.

Прву класу чини скупина прилога и малог броја именица, обједињених заједничком значењском компонентом која упућује на истинитост пропозитивног садржаја. На основу значењских диференцијалних компоненти, издвајају се три групе. **Прву групу** чине искључиво прилошке лексеме, деривационо и значењски везане за когнитивно-перцептивне глаголе: *очито*, *очигледно*, *видљиво*, *евидентно*, *уијадљиво*, *јасно*, *разумљиво* и сл. Употребом наведених лексема какав пропозитивни садржај тек се посредно оцењује као истинит, веродостојан, тачан. Постављањем датог садржаја у фокус когнитив-

но-перцептивног поља, наиме, он се одређује, на основу видљивих датости, као чињеница.¹¹ У **другу групу** убрајају се прилози и мањи број именица, као нпр. *ћачно, нећачно, несумњиво, несјорно, истина, чињеница, сумња* и сл., којима се непосредно потврђује или негира тачност, непобитност каквог вреднованог пропозитивног садржаја.¹² **Трећу групу** чине прилошке лексеме модалне семантике којима се пропозитивни садржај процењује с обзиром на степен извесности његовог остваривања, као нпр. *извесно, неизвесно, сигурно, немогуће* и сл. Лексемама из прве групе изриче се оцена о степену уверености говорног лица у оно што се тврди зависном предикацијом, док јединице из друге и треће групе већином упућују на какве опште тврдње.¹³

У *другу класу* убраја се ограничен број прилога и семантички или семантичко-деривационо саодносних именица којима се процењује какав је и колики значај неке појаве за уопштеног или конкретног адресата. Диференцирају се две веће скупине адверзативно постављене: прву групу чине лексеме којима се истиче значај, целисходност каквог садржаја (*важно, значајно, основно, главно, ћресудно, бићино, ћоћиребно, неоћходно, важностћ, значај* и сл.), а лексемама из друге групе вреднована појава се маргинализује (*небићино, сћоредно, неоћћиребно* и сл.).

Трећу класу чини релативно богат и разноврстан инвентар прилога и изузетно ограничена скупина именица којима се истиче вредност, ваљаност пропозитивног садржаја. Унутар дате групе диференцирају се две веће скупине с обзиром на тип параметра за процењивање каквог пропозитивног садржаја. **Прву групу** чине лексеме у чијем је примарном значењу садржана сема која упућује на вредновање према етичком аспекту (*морално, ћошћено, корекћино, неморално, некорекћино* и

¹¹ Употреба прилошких лексема деривационо и семантички везаних за глаголе визуелне перцепције не чуди с обзиром на семантичку повезаност концептуалног поља перцепције и менталне сфере. Ова веза евидентна је и у „концептосфери појма ’виђење’ која показује да је у наивној слици света носилаца српског језика ’поимање, схватање’ засновано на метафори виђења“ (Ристић 2012: 713).

¹² Граница између прилога са интегралном семом истинитости/неистинитости и оних са семом уверености у тачност исказа нејасна је, на шта скреће пажњу С. Ристић (Ристић 1990: 71). Ово стога што какав садржај може да се оцењује као истинит или не с обзиром на објективни или субјективни став оцењивача.

¹³ Оваква њихова диференцијација рефлектује се свакако на функционалносинтаксички план – ППИ из прве групе имају могућност да везују за себе носиоца означеног утиска или процене, као конкретног, познатог, именованог појединца, чиме се веродостојност изречене тврдње релативизује (уп. нпр. *јасно нам је да желићте да остванеће на власћи* (РТС, 2009); *очићо ми је да желе ћо сваку цену да убеде народ у своје добре намере* (ПОЛ, 2008) и сл., али не и *чињеница ми је, истина ми је, неоспорно ми је и сл.).

сл.). Лексемама из **друге групе** пропозитивни садржај процењује се према егзактности спољашњих факата, према законској, обичајној или логичкој утемељености (*закониџо, уобичајено, њриродно, нормално, очекивано, логично, необично, неверовајџно, бесмислено, чудно* и сл.).

2.3. *Сџојивосџ глаголске и неглаголске комџоненџе*. Као глаголи оператори, уз прилошке, тј. именичке лексеме, појављују се копулативни, неправи копулативни и, као позиционо маркирани, глаголи којџ су примарно пунозначни, а у саставу ППИ су у извесној мери десемантизовани.¹⁴

Најфреквентнији оператор у прилошком предикату јесте глагол *биџџи*, и то у свим лексичко-морфолошким варијантама. Облици *јесам* и *биџџи*, лишени лексичког значења, сведени на граматичке лексеме, удружују се са прилозима и именицама из свих семантичких поља и микропоља, јесу доминантни начин лексикализације глаголске компоненте: *ведро је; Лоше ми је; Извесно је да ће сџоразум биџџи џоџџијсан; Исџина је да се много грешило; Сџуденџџи су још увек на факулџеџџи* и сл.

Далеко је шири спектар неправих копулативних глагола као конститутивних елемената ППИ: *осџајаџџи (осџаџџи), џосџајаџџи (џосџаџџи), чинџџи се, изгледаџџи, имаџџи (немаџџи), задржаџџи се, осећаџџи се (осеџџиџџи се), деловаџџи, налазиџџи се, долазиџџи, џрајаџџи, џочињаџџи, завршаваџџи се* и сл. Њихова улога не ограничава се само на исказивање граматичких информација, будући да сваки понаособ уноси у предикатски израз какву значењску информацију: било да је податак о фази, о својеврсној модалној боји или о функционалностилској маркираности. Ови глаголи, као значењски маркирани, мање су заступљени од копулативног *јесам/биџџи*. Њихова је употреба предетерминисана природом денотата која је у корелацији са значењским компонентама присутним у њиховом семантичком садржају. Тако ће се, на пример, глаголске

¹⁴ С обзиром на то да не постоји сасвим поуздан формални нити било којџ други релевантан критеријум за одређење статуса глагола као пунозначне, непотпуне или пак функционалне лексеме, о степену граматикализације и слабљењу лексичког значења примарно пунозначних глагола мора се говорити условно, водећи рачуна о њиховој позицији и конкретном лексичком окружењу. Примарно пунозначни глаголи интерпретирани су као функционални глаголи у ситуацији када су комутабилни са глаголом *јесам (биџџи)* (нпр. *Задржаће се сунчано и ведро* → *буће* и *даље сунчано и ведро*), онда када не могу да конституишу предикат просте реченице као основне језичке јединице (дакле, не комуникативне) самостално, без адвербијалног елемента (*Предавање џраје крајџко* али не и **предавање траје*) (Золотова 1982: 159; Падучева 2004: 426; Пипер 2005: 337). При томе, ови глаголи не само што су позиционо блокирани, него су маркирани и граматички, односно морфосинтаксички, те губе нека своја категоријална обележја.

лексема са спацијалном семантичком компонентом уланчавати са неглаголским јединицама са спацијалним значењем (*налазим се у Београду*), оне са темпоралном семантичком компонентом са лексемама са временским значењем (*Предавање је трајало крајко*), а оне обележене модалношћу реализоваће се у саставу предикатских израза којима се исказује субјективан став говорника. Глаголи фазне модификације, маркирани обележјем процесуалност /+/, (*иосїаїи, осїаїи, задржаїи се*) не удружују се са лексемама којима се означавају стања настала као последица (нпр. *наїољу је блаїњаво* али не и **напољу остаје блатњаво*¹⁵). Ови се глаголи, такође, не везују за неглаголске јединице које квалификују какав пропозитивни садржај као непобитну датост, укључујући немогућност измене изречене оцене, јер они својим садржајем упућују на изрицање какве нове оцене, по правилу другачије од дотадашње, или на њено трајање (**постаје чињеница; постаје несумњиво; постаје истина; остаје нетачно* и сл). Глагол *имаїи* (као и негирана форма *немаїи*) чува сему, преузету из његовог основног значења 'поседовати нешто', и то ону која се односи на количину, тако да се он овде појављује као модификатор у том смислу. Помену-та сема компатибилна је с предметно-појавним ентитетима денотираним именицама, а искључује могућност прилошке квалификације/детерминације (нпр.: *има исиїине у їоїе да сам сїїварао неїоїїребне залихе; има веїїра наїољу* али не **има тачно; *има ветровито*).

3. Закључак

Позицију неглаголске компоненте прилошких предикатских израза заузимају прилози и именице. Прилози који партиципирају у структурирању овог типа предиката припадају, уопштено, семантичкој класи начинских прилога, те спацијалних и темпоралних прилога; при томе из ове позиције изостају они начински прилози који се најдиректније тичу квалификације начина реализације какве радње. Именице у датој синтаксичкој позицији имају специфичну детерминативну улогу: њима се одређују прилике, ситуација, неко психофизиолошко стање. Тако оне добијају као предикативи овог типа предиката семантичку вредност прилога као врсте речи, те је најчешће могуће наспрам предиката конструисаног по моделу $V_{operator} + Lex[\leftarrow N]$ успоставити конструкцију с прилогом: *сїарина је* → *сїарно је*; *исиїина је* → *їїачно је* и сл. Образац са прилогом као лексичком компонентом јесте прототипичан модел прилошког предикатског израза, а будући стилско-функционално немаркиран, он је најфреквентнији и најпродуктивнији.

¹⁵ Могуће је пак: *наїољу је їосїало блаїњаво*.

Стога су прилози у односу на именице далеко заступљенија форма у датој синтаксичкој позицији.

ЛИТЕРАТУРА

- Бугарски, Р. 2003. *Жаргон. Лингвистичка студија*. Београд: Библиотека XX век.
- Гортан-Премк, Д. 2004. *Полисемија и орагнизација лексичког сисџема у српско-ме језику*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Драгићевић, Р. 2001. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ. Библиотека Јужнословенског филолога.
- Драгићевић, Р. 2007. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Золотова, Г. А. 1982. *Комуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: Наука.
- Ивић, М. 1955–56. Из проблематике падежних временских конструкција. *Јужнословенски филолог* XXI/1–4, 165–214.
- Керкез, Д. 1998. Номинални конституент перифрастичних предикатских конструкција. *Славистика* II, 93–98.
- Лекант, П. А. 1976. *Типы и формы сказуемого в современном русском языке*. Москва: Высшая школа.
- Николић, М. 2000. *Обрајни речник српског језика*. Београд – Нови Сад: Матица српска – Институт за српски језик – Српска академија наука и уметности – Палчић.
- Павловић, С. 2009. *Српосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића.
- Падучева, Е. В. 2004. *Динамические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры.
- Пипер, П. (и др.) 2005. *Синтакса савременог српског језика. Простја реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књијга – Матица српска.
- РМС: *Речник савременог српскохрватског књијевног језика*. 1967–, књ. 1–. Нови Сад: Матица српска.
- Ристић, С. 1990. *Начински прилози у савременом српскохрватском књијевном језику. Лексичко-грамајички пристоји*. Београд: Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога.
- Ристић, С. 2012. Улога творбе у концептуализацији појма 'виђење' у језичкој слици света српског народа. У: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Драгићевић, Р. (ур.). Београд: Филолошки факултет, 711–726.
- Станојчић, Ж., Јб. Поповић. 2008. *Грамајика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, М. 1974. *Савремени српскохрватски језик. Грамајички сисџеми и књијевнојезичка норма. II. Синтакса*. Београд: Научна књијга.
- Ђорић, Б. 1982. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Ђорић, Б. 1992. Творбено и лексичко значење (наша лексикографска пракса). *Научни сасџанак слависта у Вукове дане* 22/2, 257–262.

- Ђорић, Б. 1995. О неким специфичностима суфиксалне деривације именица у српском разговорном језику. *Књезевности и језик* XLII/1–2, 35–41.
- *
- Ивић, М. 1995. *О зеленом конју. Нови лингвистички огледи*. Београд: Библиотека XX век.
- Катић, Р. 1986. *Синтакса хрватскога књижевног језика. Нацирт за граматик*. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности – Globus.
- Клајн, И. 2005. *Граматика српског језика за странце*. Београд: Завод за издавање удџбеника.
- Миновић, М. 1987. *Синтакса српскохрватског-хрватскосрпског језика за више школе*. Сарајево: Свјетлост.
- Пранјковић, И. 1993. *Хрватска складња. Расправе из синтаксе хрватскога стандардног језика*. Загреб: Хрватска свеучилишна наклада.
- Радовановић, М. 1990. *Списи из синтаксе и семантике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књиџарница Зорана Стојановића – Добра вест.
- Ресел, Г., С. Ресел. 2006. Речи и изрази за природне појаве (падавине) у српском језику. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 35/1, 243–253.
- Сауицка, И. 1981. Проблеми именске предикације. Нацрт проблематике. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 7/1, 289–297.
- Силић, Ј., И. Пранјковић. 2005. *Граматика хрватскога језика за гимназије и висока училишта*. Загреб: Школска књига.
- Тополинска, З. 1988. Ту и тага – przysłówki „z formy i z treści“. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica. Tom 1*, 16–22.
- Вјерзбицка, А. 1996. *Semantics. Primes and Universals*. Oxford – New York: Oxford University Press.

*

Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду (<http://korpus.matf.bg.ac.rs.html>)

Jelena Ajdžanović

LEXICAL AND SEMANTIC FEATURES OF PREDICATIVE IN ADVERBIAL PREDICATIVE EXPRESSIONS

S u m m a r y

Research has shown that the position of predicative can be occupied by all the lexemes which through their syntactic and semantic behavior exemplify adverbs. This paper analyses lexical and semantic features of the lexemes which make up a nonverbal component of the studied relations, with the aim of establishing and describing which semantic components are necessary in their semantic structure so that they could realize the given syntactic position. Furthermore, this paper provides an index of lexical fields and micro fields of adverbial and nominal lexemes occupying the position of predicate and analyzes the frequency of the former or the latter in separate classes, as well as their possible stylistic markedness (compare for example *it is nice|good to do something vs. it's great to do something*).

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16'373(082)

811.16'374(082)

ЛЕКСИКОЛОГИЈА и лексикографија у светлу савремених приступа : зборник научних радова / уредништво Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик, Ненад Ивановић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2016 (Београд : Чигоја штампа). – 577 стр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: *Lexicology and Lexicography in the Light of Contemporary Approaches*. – Радови на више језика. – Тираж 300. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-82873-56-3

1. Ристић, Стана, 1950– [приређивач, сакупљач]
 2. Лазић Коњик, Ивана, 1978– [приређивач, сакупљач]
 3. Ивановић, Ненад, 1979– [приређивач, сакупљач]
- а) Словенски језици – Лексикологија – Зборници
 - б) Словенски језици – Лексикографија – Зборници

COBISS.SR-ID 228321036